

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 6

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 581 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-iyunda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori

Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori

Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori

Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi

Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya

Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyea Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Oliy ta'lim islohotlarida – muhandislik maktablarini institutsional rivojlantirish asoslari	16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Xufiyona iqtisodiyot mamlakatimiz rivojiga to'siq bo'lmoqda	20
Muxiddin Kalonov	
"Yashil" iqtisodiyotni moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish	24
Muhammadiyeva Maftuna	
Oliy ta'lim tizimidagi islohotlarda innovatsion yechimlarning zarurati	27
Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishda ish beruvchilar va yonlanuvchilar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni aniq sotsiologik baholash.....	31
Dustmurodov Orifjon Ismatilloevich	
Перспективы развития средств размещения в экологическом туризме на охраняемых природных территориях Узбекистана.....	40
Ахмедходжаев Равшан Темурович	
Bank kartalari orqali ko'rsatilayotgan xizmatlari bozorining rivojlanish borasidagi asosiy tendensiyalari va muammolari	49
To'irov Yunus Alamovich	
Kichik biznes subyektlarida innovatsionraqabatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish orqali import o'rnini bosish strategiyasini shakllantirish istiqbollari.....	55
Rustamov Alisher Raxmataliyevich	
Nodavlat umumiy o'rta ta'lim maktabning faoliyati samaradorligini aniqlashda innovatsion usullardan foydalanish.....	62
Ustadjalilova Xurshida Aliyevna	
Tijorat banklarida bank risklarini boshqarishning strategik ahamiyati.....	67
Altibayev Xudayberdi Kuvandikovich	
Klaster iqtisodiy subyekt sifatida: mohiyati va tasnifi.....	71
Usmonov Sharofiddin Pazlitdinovich	
Tijorat banklari tomonidan yoshlar tadbirkorlik faoliyatini kreditlashning nazariy-uslubiy jihatlari.....	76
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
Oliy ta'lim muassasalari xalqaro tasnifi: nazariya va tendensiya.....	81
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
Iqtisodiyot transformatsiyasi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy resurslarini boshqarishda metodologik yondashuvlar va ilmiy qarashlar	86
Jiyanova Nargiza Esanboyevna	
Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini samarali tashkil etish mezonlari va omillari.....	93
Z. Abdikarimova, S. Madaminov	
Savdo korxonalari boshqaruv samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	97
Q. J. Mirzayev, Sh. M. Islomov	
Sociological Assessment of Migration Processes	102
Gulmurodov Kamoliddin Abdukodir ugli	
Current issues of business management in the context of digitalization of the economy	112
Safarov Bakhtiyor Djurakulovich, Kadirova Zulhumor Namazovna, Dadabaev Kuchkor Abdullaevich	
Методические основы маркетинговых стратегий акционерных обществ.....	118
Эркинов Шахзод Баходир ўғли	

Insurance Mechanisms in Foreign Trade: Mitigating Risk and Facilitating Global Commerce	125
Abirkulova SohbiJamol	
Improving the Conceptual Framework for Modernizing the Tax System (Using the Example of Uzbekistan)	130
Bakhrom Nomazov	
Ayollarning inson kapitalini rivojlantirishda kraudfanding platformasining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	136
Bozorova Saxobat Abdujapparovna	
Evaluating the Environmental Sustainability of Uzbek Firms in the Green Economy.....	142
Nurbek Xalimjonov Ulugbek ugli	
O'zbekiston iqtisodiyotini innovatsion rivojlanishida inson kapitalining roli	148
Eshmirzayev Faruddin Ilhomjonovich, Salimova Zaxro Sobirjon qizi	
Agroklasterlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlarini tahlil qilish	155
G'afforov Ilhomjon Ilyosjonovich, Mirzayev Behzod Abdug'ofur o'g'li, Narzullayev Nodirbek Aziz o'g'li	
Improving the Practice of Increasing the Effectiveness of Managing Innovation Processes in Commercial Banks	160
Juraev K. T.	
Tadbirkorlik subyektlari eksportini rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanish	164
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish va yashirin iqtisodiyotni kamaytirishda solliqlarning roli va ahamiyati.....	169
Madraximov Baxtiyorjon Ortiqboy o'g'li, Rizayev Xabib Abduraufovich, Namazov Sa'dulla Namozovich	
O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotga o'tishning joriy holati tahlili.....	175
Rahmatullayeva Dilbar Olimovna	
Buxoro viloyatida savdo xizmatlari raqobatbardoshligini baholash uslubi-yatini takomillashtirish..	181
Raxmatov Akmal Anvar o'g'li	
The Contribution of Transport in the Development of Tourism Industry (Case Study: Uzbekistan).....	187
Rofeeva Rukhshona Shavkatovna	
Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar	192
Qurbanbayev Shuhrat Bakbergenovich	
Improving the Effective use of Funds From Taxes and Fees in Kashkadarya Region	196
Shakhzod Zokhidov	
Iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi sharoitida sanoat korxonalarida iqtisodiy salohiyatni boshqarish	202
Kadirova Shaxnoza Ilhomovna	
Yangi O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash masalalari.....	207
Usmonov Baxodir Suvonqulovich	
Temir yo'l transportida innovatsion faoliyatni rivojlantirish yo'llari	211
Nasimov Shavkat Vasiyevich	
O'zbekistonda banklararo raqobat.....	219
Zunnunova Xulkar Muxtorovna	
O'zbekistonning xalqaro moliya tizimiga integratsiyasini ta'minlashni takomillashtirish	225
Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna, Kuchkarov Sanjar Baxtiyarovich	
Respublikamizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari	229
Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov	
Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati.....	233
Aripov Oybek Abdullayevich, Madiyorov Shavkatbek Muxtarovich	

Aksiyadorlik jamiyatlarida konsolidatsiyalashgan moliyaviy holat to'g'risida hisobot tuzishning bosqichlari.....	237
Eshonqulov Azamat Abdiraximovich	
Davlat moliyaviy nazoratining turlari va shakllari.....	241
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich	
Tog' turizmini rivojlantirish manfaatlarini yo'lida investitsiya resurslarini to'plash mexanizmlarini ishlab chiqish samaralari	245
Xidirov Alimardon Dagarovich	
The Main Role of the Teacher While Managing the Classroom and Some Aspects of Teaching English	248
Nilufar Turdiyeva	
Davlat xususiy sherikchilik faoliyatining menejment funksiyalari tizimida muvofiqlashtirishning ahamiyati	252
Suleymanov Farrux Raximjon o'g'li	
Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o'zgarishlar dinamikasi	256
G. Sh. Qo'ldosheva, A. J. Toshboyev	
Логистика в Азии: опыт и перспективы оптимизации	260
Каюмова Паризода	
Temir yo'l transportida yo'lovchi tashish imkoniyatlarini oshirishning zamonaviy yondoshuvlari ..	266
G. I. Abdulxamidova	
Повышение эффективности использования местных налогов и сборов в Кашкадарье: международная перспектива	272
Shahzad Zokhidov	
Financial and Credit Support for Investment and Innovative Developing Activities of a Tourist Enterprise	275
Rozokov Mukhammadaziz Mansurovich	
Роль контроля качества по хранению и переработке зерна в обеспечении продовольственной безопасности Республики Узбекистан	282
Холбекова Дилобар Расулжон кизи	
O'zbekistonda mahalla boshqaruvi tizimi faoliyatini takomillashtirish masalalari.....	289
Gafurov Ubaydullo Vaxabovich	
Kichik biznes va tadbirkorlik sharoitida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishning xorijiy tajribasi	296
Dilnoza Meyliyeva	
Cross Cultural Preblems in International Business Negotiations	301
Xoldarova Fariza Tuxtabayevna	
Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani qo'llash	304
Haydarova Shoxista	
Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari	310
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollarini takomillashtirish	315
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna	
Spin korxonalar – texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida	320
O'rinov Dilshodjon Axmadjonovich	
Mintaqalarda makroiqtisodiy barqarorlikning ta'minlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni takomillashtirish strategiyasi	324
Xolbekova Feruza Rasulovna	

Iqtisodiy o'sish va aholi daromadlari o'rtasidagi bog'liqlikning nazariy asoslari.....	329
Hasanova Nigora Hasan qizi	
Современное состояние маркетинга на рынке ценных бумаг Республики Узбекистан.....	334
Юлдашев Жамшид Аббарович	
Sog'liqni saqlash sohasida davlat-xususiy sheriklik asosidagi investitsion loyihalarni moliyalashtirish	340
S. A. Karabayev	
Axborot telekommunikatsiya tarmog'i korxonalarida korporativ boshqaruv samaradorligi	334
Temirov Anvarxon Abdulazizxonovich	
Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o'zgarishlar dinamikasi	347
G.SH.Qo'ldosheva ¹ , A.J.Toshboyev ²	
Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani qo'llash	351
Haydarova Shoxista	
Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari	357
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollari takomillashtirish	362
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna	
Spin korxonalar - texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida	367
O'rinov Dilshodjon Axmadjonovich	
Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar	371
Qurbanbayev Shuhrat Bakberganovich	
Mahalla institutini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning institusional tahlili.....	375
Bahridinov Viqorjon Akbar o'g'li	
O'zbekistonda investitsion faoliyat, uni moliyalashtirishning zamonaviy ko'lamlari.....	380
va o'ziga xos xususiyatlari	
Kuvatova Oliya Sheraliyevna, Husenov Muhriddin Bahriddinovich	
Xalqaro moliya institutlari faoliyatining davlatlar rivojlanishiga ta'siri (Yevropa Taraqqiyot va Tiklanish banki misolida).....	384
Muxtorov Jahongir Muxtor o'g'li	
Davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga muvofiq daromadlar hisobini tashkil etish	390
Meliboyev Akmal G'aybullayevich	
Qurilish materiallari ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy ishlab chiqarish fondlarining tuzilishi hamda hajmi	394
Muxtasar Karimova Isroiljon qizi	
Ayollar tadbirkorligi nazariyasining takomillashuvi xususida.....	398
Sharofiddinova Gulnoza Iloxomjonovna	
O'zbekistonda soliq ma'murchiligida joriy etilgan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari	403
Maxmadustov Jalol Maxmadustovich	
Soliq majburiyatlari ijrosini takomillashtirish yo'llari	408
Mirzaaliyeva Gulchehra Abduvali qizi	
Сравнительное исследование финансовой отчетности, подготовленной в соответствии с мсфо и нсбу.....	413
Эргашева Шахло Тургуновна	

Innovatsion bank mahsulotlarini tashkil etishda xorijiy mamlakatlar tajribasi va raqamli transformatsiyaning ro'li.....	420
Rustamov Maqsud Suvonqulovich, Egamberganov Mirzabek Odilbek o'g'li	
Mintaqa mehnat bozori ishchi kuchiga talab va taklifni boshqarish vositasi sifatida	428
Umarov Oqil Omiljonovich, Abdullayev Umidjon G'afurovich	
Development of a Methodology for Assessing the Brand Equity of Higher Education Institutions	435
Zufarova Nozima Gulamiddinovna	
O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorida tijorat banklarining o'rni	442
Avezov Ibrohim Ilhomovich	
Optimizing Digital Pedagogy through Database Applications and Data Mining for a Sustainable Digital Economy	448
Dilfuza Kuzikulova	
Xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyati samaradorligini baholash usullarini takomillashtirish	454
Muradullayeva Nafisa Dilmurad qizi	
Talaba va o'quvchilarning kamolotida ma'naviy - ma'rifiy tadbirlarning ahamiyati	458
Quldoshev Asliddin Tursunovich	
To'qimachilik korxonalarining innovatsion faoliyatini baholash uslubiyo'tini takomillashtirish	461
Ikramov Maqsad Muratovich	
Davlat-xususiy sherikchilik asosidagi loyihalarni moliyalashtirish	467
To'irov Yunus Alamovich	
Mamlakatimizda pillachilik biznesini rivojlantirish orqali mahsulot ishlab chiqarish va uni qayta ishlash holatining tahlili	474
Turgunov Odilbek Maripovich	
Analysis of the investments in clean energy projects in the developing countries.....	478
Fayziyev Samandar Sobir ogli	
Chakana savdo korxonalarida innovatsion marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llari	483
Kodirova Zulxumor Namazovna, Safarov Baxtiyor Djurakulovich	
O'zbekistonda raqamli bank xizmatlarining qo'llanilishida xorij tajribasining o'rni	489
Yo'ldosheva Iroda Ibodulla qizi	
O'z o'zini band qilishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini o'lchashning asosiy yondashuvlari	493
Tursunxo'jayeva Gulnoza Jamoliddin qizi	
Tibbiy xizmatlarni rivojlantirishning muhim xususiyatlari	497
Axrorova M.F., Mirzayev Q.J.	
Qoraqalpog'iston respublikasida mikrokredit bank xizmatlarining rivojlanish holati iqtisodiy tahlili	502
Serjanov Aymurat Medetbaevich	
Mamlakatda qo'shilgan qiymat solig'ining yutuqlari va kamchiliklari, uni soddalashtirish hamda takomillashtirish yo'nalishlari	508
Mingturayev Abdusalom Abdumalik o'g'li, Orziqulov Ilyos Ixtiyor o'g'li, Boboqulov Jasur Avazovich, Adilov Zuxriddin Marip o'g'li	
Chet el kompaniyalarining "doimiy muassasa" konsepsiyasi mezonlariga yondashishni baholash hamda unga taaluqli foydani aniqlash masalalari	514
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich	
Необходимость оценки и управления рисками в коммерческих банках в условиях устойчивого экономического развития	521
Каримов Шамсиддин Акрам угли	

Turistik xizmatlar bozorining rivojlanishida xorij tajribasini o'rganish.....	527
Ochilova Ozoda Toshquvatovna	
O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirishda budget siyosati tahlili	533
Abdullayeva Sayyora Aleksandrovna	
Soliq ma'murchiligida joriy etilgan jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari	540
Davletov Po'lat Torabayevich	
Banklarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish ispaniya tajribasi	546
Egamova Maxfurat Esanovna	
Oliy ta'lim muassasalarini xalqaro tasnifining vujudga kelishi ilg'or tajribalari.....	551
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
Soliq siyosati va uning strategiyasiga oid ilmiy tadqiqotlar tahliliy sharhi	557
Ismatov Xolbuta Begmatovich	
O'zbekiston xizmatlar bozorini rivojlantirishda uning xalqaro, mintaqaviy hamkorlik tashkilotlariga a'zoligining o'ziga xos jihatlari	564
Cho'ponov San'at Otanazarovich	
Analysis of the Regulatory Sandbox Concept and Its Application Under Environmental Regulation	571
YANG Xuan	
Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida budget xarajatlarini raqamli platformalar orqali optimallashtirish masalalari	576
Baxranov Bo'ston Axmedovich	
Oliy ta'lim muassasalarida marketing faoliyatini tashkil etish metodologiyasini takomillashtirish	581
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi	
Bilimlar iqtisodiyoti jamiyat taraqqiyotini zamonaviy bosqichining asosidir.....	585
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich	
Mamlakatimizda aholi daromadlarining shakllanish manbalari va ularning o'zgarish tendensiyalari.....	593
Toshtemirov Shohruh Toshpo'latovich	
"Sustainable tourism", "green tourism" and "eco-tourism": differences and key principles	597
Raxmonov Shuxrat Shavkatovich	
Content analysis of social media influencer engagement to marketing product in uzbekistan	602
Abduhakimov Azmiddinjon Bakhtiyor ugli, R Nelly Nur Apandi, Sirojiddin Yangiboyev	
Разработка технико-экономического обоснования проекта в условиях развития финансовой системы и отраслей цифровой экономики	609
Джураева Малика Бекназаровна	
Foyda solig'i ma'muriyatchiligini tashkil etishning ayrim masalalari.....	618
Idirisov Alisher Otajonovich	
O'zbekistonda budjytdan tashqari pensiya jamg'armasining daromdlari shakllanishi va undan foydalanish tahlili.....	622
Hakimov Ulug'bek Abdullayevich	
Tijorat banklarining depozit siyosatiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni baholash.....	628
Sobirova Nozima Normat qizi	
Qurilish xizmatlari bozorida marketingni tashkil qilish xususiyatlari	639
Musyeva Shoira Azimovna	

TIJORAT BANKLARINING DEPOZIT SIYOSATIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOIIY-IQTISODIY OMILLARNI BAHOLASH

Sobirova Nozima Normat qizi

TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada tijorat banklarining majburiyatlari va ularni vujudga kelishining nazariy asoslari o'rganilgan. Majburiyatlarni depozit va nodepozit jihatdan vujudga kelishi o'zbekistonlik va xorijlik olimlar ilmiy asarlari asosida tadqiq etilgan. Tadqiqotlar asosida muallifning mustaqil ilmiy yondashuvlarin shakllantirilgan va asoslangan. Olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida ilmiy taklif va xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, majburiyatlar, passiv operatsiyalar, depozit.

Abstract: The article examines the obligations of commercial banks and the theoretical basis of their formation. The emergence of obligations in terms of deposit and non-deposit has been researched based on the scientific works of Uzbek and foreign scientists. Independent scientific approaches of the author are formed and based on research. As a result of the conducted scientific research, scientific proposals and conclusions were developed.

Key words: commercial banks, liabilities, passive operations, deposit.

Аннотация: В статье рассматриваются обязательства коммерческих банков и теоретические основы их формирования. Возникновение обязательств по депозиту и бездепозиту исследовано на основе научных трудов узбекских и зарубежных ученых. Самостоятельные научные подходы автора сформированы и основаны на исследованиях. В результате проведенных научных исследований были разработаны научные предложения и выводы.

Ключевые слова: коммерческие банки, пассивы, пассивные операции, депозит.

KIRISH

Tijorat banklarining depozit siyosatida mijozlarning moliyaviy qarorlarni qabul qilishi banklar jozibadorligi asosida shakllanadi. Buning asosiy sabablaridan biri banklar tomonidan mijozga yo'naltirilgan depozit siyosatini ishlab chiqilganligi bilan izohlanadi. Bunda mijozlarning jinsi, yoshi va daromadi kabi jihatlarni inobatga olinganligi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Jahon tajribasida banklarning depozit siyosatini ishlab chiqishda mijozlarning ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarini inobatga olinishi an'anaviy usullardan biri sanaladi.

Tijorat banklarining depozit siyosati orqali banklarning jalb etilgan mablag'lari hajmini barqarorlashtirish va u asosida aktiv opearsiyalarni yanada kengaytirishga imkon tug'iladi. Bu esa, banklarning daromadlilik darajasini oshirishga xizmat qiluvchi muhim yo'nalishlardan biridir. Umuman olganda, bank mablag'larining shakllanishida depozit siyosatining tutgan roli alohida ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, tijorat banklarining depozit siyosati passiv operatsiyalarni amalga oshirishda sezilarli katta ulushga ega bo'lishi samarali yo'nalish sifatida faoliyat yuritadi.

Tadqiqotimiz davomida tijorat banklarining depozit siyosatiga ta'sir etishi mumkin bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy omillarni tizimlashtirgan tarzda ularning o'zaro ta'sirini baholashga harakat qilamiz. Biz mazkur tahlillarni amalga oshirish uchun 2024-yil mart-may oylarida <https://docs.google.com/forms/d/10-acWeRWyDDeDbM-MQ-ZgVIQSHzmKGQqbYzGRSqOuUg/edit> manzilida joylashgan so'rovnomanini o'tkazdik. Mazkur so'rovnomada O'zbekistonning 18 yoshdan katta bo'lgan 522 nafar aholi qatlami ishtirok etdi. Unda quyidagi savollar mavjud bo'lib, unda bank potensial mijozlari bo'lishi mumkin bo'lgan fuqarolarning ijtimoiy (demografik), iqtisodiy (daromad, o'rtacha daromad) kabi ko'rsatkichlarni aniqlash va ularning bank depozit siyosatiga ta'sir etish miqyosini baholashga harakat qilamiz. Biz mazkur tahlilarning amalga oshirishda Stata 15 kompyuter dasturiy ta'minoti imkoniyatlaridan foydalangan holda amalga oshiramiz.

So'rovnoma

1. Yoshingiz.

(ishtirokchi tomonidan kiritiladi)

2. Jinsingiz.

Erkak

Ayol

3. Ma'lumotingiz.

O'rta ta'lim (maktab)

O'rta maxsus (kollej)

Oliy (bakalavr)

Oliy (magistr)

Ilmiy darajali

4. Oilaviy holatingiz.

Turmush qurganman

Turmush qurmaganman (hozirgacha)

Ajrashganman

Turmush o'rtog'im vafot etgan

5. Bitta bank nomini yozing.

- (ishtirokchi tomonidan kiritiladi)

6. Ortiqcha mablag'laringiz bo'lganda nima qilardingiz?

Omonatga qo'yaman

AQSH dollari sotib olaman

Uy olib ijaraga beraman

Aksiya sotib olaman

Biror kunga kerak bo'lib qolar deb o'zimda saqlayman

7. Oilada necha kishisizlar?

(ishtirokchi tomonidan kiritiladi)

8. Ijtimoiy holatingiz?

Davlat muassasasida ishlayman

Xususiy tashkilotda ishlayman

Vaqtincha ishsizman

O'z biznesim bor

Pensionerman

Talabaman

9. Oilangiz daromadi qancha?

3 mln so'mgacha

3-6 mln oralig'ida

7-10 mln oralig'ida

10 mln so'm oralig'ida

10. Oylik daromadingiz qancha?

1 mln so'mgacha

1-4 mln so'm oralig'ida

5-9 mln so'm oralig'ida

10 mln so'mdan yuqori

11. Qanday turdagi bank hisobraqamingiz mavjud?

bank plastik kartam bo'yicha

yo'q

depozit/omnat

12. Bankka omonat pul qo'yishda bankni qanday sabab bilan tanlaysiz?

Foizi baland bo'lishi

Omonat balansi minimal talabi mavjudligi

Muddati qisqa bo'lishi

Bank mashhurligi

Onlayn omonat mavjudligi bank ofisi uyimga

yaqinligi

Qarindosh yoki do'stlarim tavsiyasiga ko'ra

Mablag'larim xavfsizligi uchun

13. Muddati va summasi qat'iy bo'lgan yuqori foiz stavkali omonatga qiziqasizmi?

Ha

Yo'q

14. Onlayn omonatga munosabatingiz.

Juda qulay

Qulay

Qulaylik o'rtacha

Qulay emas

15. Plastik kartadan xarajatlaringizga keshbek olishni istaysizmi?

Ha

Yo'q

Bilmayman

16. Daromadingizni (yoki ish haqi) boshqarishda foydalanadigan plastik karta tegishli bank nomini yozing.

(ishtirokchi tomonidan kiritiladi)

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Jahon iqtisodiyotining rivojlanishi notekis xususiyat bilan rivojlanayotganligi bank depozit tendensiyalariga ham o'zining ta'sirini ko'rsatmoqda.

R.Xan va M.Melesi tomonidan amlaga oshirilgan tadqiqotda bank depozitlarining 2008–2009-yillardagi moliyaviy inqiroz davrida o'zgarish holatlari tahlil etiladi [1]. Ularning fikricha, depozitlarning qaytarib olinishini

pasaytiruvchi omil uning diversifikatsiya qilinganligi ham depozit turlari bo'yicha, ham depozitorlar nuqtayi nazaridan muhim ekanligini ta'kidlab o'tishadi. Shuningdek, moliyaviy inqirozlar davrida bank depozitlarining barqarorligini ta'minlashda depozitlardan foydalanish va uni boshqarish qulayligi asosiy omillardan ekanligi asoslab beriladi. Shu bilan birga, 2009-yildagi moliyaviy inqirozgacha 67 mamlakatda depozitlar o'zining yuqori cho'qqisini qayd etgan bo'lsa, 2009-yilga kelib 83 mamlakatda depozitlar o'zining eng past ko'rsatkichi bilan qayd etilganligi ko'rsatib o'tiladi. Bu esa, iqtisodiy inqirozlarda bank depozitlari barqarorligida ularning diversifikatsiyasi va uni boshqarishdagi qulayliklarning yaratilganligi muhimligi o'z isbotini topadi.

M.Nemilentseva va boshqalar tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotda bank sektorida moliyaviy texnologiyalarning vujudga kelishini alohida tahlil etishadi [2]. Ularning fikricha, mamlakatda jismoniy va yuridik shaxslar uchun masovafiy bank xizmatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Xususan, aholining 91 foizdan ortiq qismi internet xizmatlaridan foydalanishi moliyaviy xizmatlar qamrovini oshirishga o'zining munosib hissasini qo'shganligi ta'kidlab o'tiladi.

I.Botsvadze o'zining tadqiqotida Estoniya bank tizimining rivojlanish tendensiyalari tahlil etiladi [3]. Uning fikricha, xorijiy kapital ishtirokidagi yirik banklar moliyaviy xizmatlarning barcha turlarini taqdim etishi, ularning faoliyati samarali boshqaruv va ochiqlik siyosatiga asoslanganligi ta'kidlab o'tiladi. Kichik banklar esa moliyaviy xizmatlarning ma'lum turiga ixtisoslashgan bo'lib, moliya sektoridagi banklarning monopolistik rolini mustahkamlashga o'zining hissasini qo'shayotganligini qayd etib o'tadi. Estoniya bank sektorida 3ta bankning yetakchilik qilayotganligi asoslab beriladi. Jumladan, ularning bank xizmatlari bozoridagi ulushi 79 foizni tashkil etib, asosan skandinavian bank subyektlari – Shvedbank (41 foiz), Sebbank (24 foiz) va Luminor bank (14 foiz) kabilar tashkil etishi ko'rsatib o'tiladi.

A.Bakashbayev va boshqalar tomonidan Qozog'iston banklarida depozit siyosatining shakllanishiga ta'sir etayotgan tashqi va ichki omillarni baholashga harakat qiladi [4]. Ularning fikricha, tashqi ta'sir etuvchi omillar sifatida olingan ko'rsatkichlar ichida sezilarli ta'sirga ega bo'lganlar ajratib ko'rsatib beriladi. Jumladan, aholining daromadlari (0,72), iqtisodiy faoliyat darajasi (0,72), o'rtacha oylik ish haqi (0,71) va qayta moliyalashtirish stavkasi (0,58) kabi omillar kiritilishini asoslab berishadi. Shuningdek, aholi depozitga mablag' qo'yishda bankning moliyaviy ko'rsatkichlari – aktivlari, rentabelligi va kapitali kabilar ahamiyatga ega emasligini qayd etib o'tishadi.

G.Delise va boshqalar tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotda Qozog'iston banklarining rivojlanish tendensiyalari tahlil etiladi. Bank majburiyatlarida mijozlarning depozitlari ulushi 79,3 foizni tashkil etsa, yirik 5 ta bank jami bank tizimidagi depozitlar hajmida 66,2 foiz ulushga ega ekanligini qayd etish lozim. Shu bilan birga, depozitlarning YAIMga nisbati 31,8 foizni tashkil etgan [5]. Ular mamlakat banklari 2008-2009 yildagi moliyaviy inqiroz va 2020-yildagi pandemiyada davrida jiddiy yo'qotishlarga duch kelganligini ta'kidlab o'tishadi. O'z navbatida, banklarning moliyaviy barqarorlik darajasiga sezilarli ta'sir etganligi asoslab beriladi.

A.Salina va boshqalar Qozog'iston banklarining 2008-yildagi moliyaviy inqirozga va undan keyingi davrlarda rivojlanish tendensiyalarini aniqlashga e'tibor qaratishadi [6]. Ularning fikricha, 2008-yilgacha riskli banklarning ulushi 44 foiz bo'lgan bo'lsa, ishonchli banklarning ulushi 56 foizni tashkil etgan. 2014-yilga kelib esa, banklar infratuzilmasida o'zgarishlar natijasida ishonchli bo'lmagan toifasidagi banklar ham paydo bo'lgan. Jumladan, ishonchsiz banklar 16 foiz, riskli banklar 60 foiz va ishonchli banklar ulushi 24 foizni tashkil etgan. Mazkur o'zgarish holatlarini banklarning aktiv va passiv operatsiyalari va ularni boshqarish bilan bog'liq tajribalarga tayanishini ta'kidlab o'tadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Amalga oshirilgan so'rovnoma asosida biz tahlillarni amalga oshirishda potensial mijozlarning depozit siyosatiga nisbatan munosabati va ularning qanday moliyaviy qarorlarni qabul qilishga moyilligini aniqlashga e'tibor qaratamiz. Bunda insonlarning ijtimoiy ko'rsatkich omillari va daromad olish darajalari, oiladagi o'rtacha daromad darajasining shakllanishi kabi olmillar natijasida jamg'armalarning shakllanishi depozitga ta'siri aniqlash va baholashga erishiladi. O'tkazilgan so'rovnomaning o'rtacha miqdorlariga e'tibor qaratsak, unda ishtirokchilarning eng katta yoshi 58 yosh, eng kichigi 18 yosh ekanligini kuzatish mumkin (1-jadvalga qarang).

1-jadval. Bank depozit siyosati bo'yicha o'tkazilgan so'rovnoma tasviriy statistikasi

№	Ko'rsatkichlar	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
1	Yoshingiz	522	24.17625	7.457079	18	58
2	Jinsingiz	522	1.45977	.498857	1	2
3	Ma'lumotingiz	522	2.965517	.8420103	1	5

4	Oilaviy holatingiz	522	1.697318	.5781967	1	4
5	Bitta bank nomini yozing	522	9.467433	5.418732	1	24
6	Ortiqcha mablag'laringiz bo'lganda nima qilardingiz?	522	2.854406	1.366542	1	5
7	Oilada necha kishisizlar?	522	5.088123	1.53397	1	11
8	Ijtimoiy holatingiz?	522	4.183908	2.111273	1	6
9	Oilangiz daromadi qancha?	522	2.873563	1.071042	1	4
10	Oylik daromadingiz qancha?	522	2.042146	.9806896	1	4
11	Qanday turdagi bank hisob raqamingiz bor?	522	1.356322	.5536897	1	3
12	Bankka omonat qo'yishda tanlash sababingiz?	522	3.954023	2.777375	1	7
13	Muddati va summasi qat'iy bo'lgan yuqori foiz stavkali omonatga qiziqasizmi?	522	1.448276	.4977945	1	2
14	Onlayn omonatga munosabatingiz	522	2.436782	1.11215	1	4
15	Plastik kartadan xarajatlaringizga keshbek olishni istaysizmi?	522	1.241379	.6000419	1	3
16	Daromadingizni (yoki ish haqi) boshqarishda foydalanadigan plastik karta tegishli bank nomini yozing	522	8.701149	5.358076	0	23

E'tiborli jihati, so'rovnoma ishtirokchilaridan istagan bitta hamda ular daromadlari va xarajatlarini boshqarishlarida foydalanadigan bank plastik kartasi bo'yicha bank nomini yozib berish so'ralgan. Mazkur so'rovda ishtirokchilar tomonidan 24 ta bank nomi qayd etilganligini kuzatish mumkin. Bu esa, 2024-yil 1-may holatiga O'zbekistonda mavjud bo'lgan 35 tadan oshiq bo'lgan banklarning barchasi ham insonlarning ong ostida saqlanib qolmayotganligini xulosa qilish mumkin.

So'rovnoma ishtirok etganlarning ong ostida saqlanib qolgan banklarning nomini 2.-jadvalda keltirish mumkin. Unga ko'ra, mazkur banklar mijozlarni jalb qilishda boshqa banklarga nisbatan birmuncha sezilarli ta'sirga ega ekanligini kuzatish mumkin. Ushbu banklarning nomi mos ravishda ishtirokchilarning keltirilgan ulushi (foizi)da qayd etilgan. Masalan, AT Xalq banki, Agrobank ATB 12,2 foiz ishtirokchilar tomonidan eslangan bo'lsa, Tengebank ATB, Amrbank (mavjudligi aniqlanmadi) va Qishloq qurilish bank (Biznesni rivojlantirish banki ATBga o'zgartirilgan) 0,4 foiz ishtirokchilar tomonidan qayd etilgan. Qayd etish lozim, mavjud bo'lmagan yoki nomi o'zgartirilgan har bir banklarning nomlarini 2 nafardan ishtirokchilar keltirmoqda. Bu esa, ularning bank tizimi islohotlaridan to'laqonli xabardor emasligini aks ettiradi (2-jadvalga qarang).

2-jadval. So'rovnoma asosida ishtirokchilar tomonidan qayd etilgan banklar nomining qayd etilish foizi

AT Xalq banki – 12,2	Agrobank ATB – 12,2	Ipak yo'li ATIB – 10,7	Milliy bank AJ – 10,0
CHEKI Xamkorbank AT 8,8	Ipoteka bank ATIB – 8,0	Kapitalbank ATB – 7,7	Oriyentbank XATB – 3,4
Mikrokredit ATB – 3,0	Asakabank AJ - 3,0	Infinbank AJ – 2,3	AT Aloqabank -2,3
Trastbank XAB – 2,3	Turonbank ATB – 2,3	O'zbekiston sanoat-qurilish banki ATB – 1,9	TBS bank ATB - 1,5
Biznesni rivojlantirish banki ATB – 1,1	Anorbank AJ – 1,1	Davrbank XATB – 0,7	Umarbank 0,7
Markaziy bank 0,7	Tengebank ATB – 0,4	Qishloq qurilish bank 0,4	Amrbank 0,4

E'tibor bersak, davlat banklari va yangi tashkil etilgan raqamli banklar aholi o'rtasida mashhurroq bo'lishga erishmoqda. Birinchidan, AT Xalq banki va Agrobank ATB filiallari O'zbekistonning barcha tumanlarida joylashganligi ishtirokchilarning ong ostida doimiy mavjud bo'lishiga olib kelmoqda. TBS bank ATB va Anorbank AJ raqamli bank sifatida yaqin yillarda faoliyat boshlagan bo'lsada, sezilarli ulush miqdorida ishtirokchilar tomonidan eslanayotganligini ko'rish mumkin.

Bizningcha, tijorat banklari tomonidan aholiga bank xizmatlariga ko'proq jalb etishda "ong ostiga joylashish" muhim ekanligini qayd etish lozim. Bunda quyidagi jihatlarga e'tibor berish maqsadga muvofiq bo'lmoqda:

Birinchidan, aholi qatnovi ko'p bo'lgan joylarda bank nomini yozish va uni hamma uchun ko'rinarli qilib joylashtirish. Ijtimoiy tarmoqlarda ham lentalarda doimiy ko'rinish orqali insonlarning ong ostiga joylashishga e'tibor qaratish.

Ikkinchidan, bank nomi va logosining o'zgarmasligiga e'tibor qaratish.

Uchinchidan, masofadan boshqarilishi oson bo'lgan bank xizmatlarini ko'proq joriy etish, bunda bank ofisiga borishga bo'lgan motivni bo'lmasligiga olib kelish. Masalan, mijoz bankka tashrif buyurishga bo'lgan qiziqishini keltirib chiqarmaslik.

Biz so'rovnomada davomida ishtirokchilardan bitta ixtiyoriy bankning nomini yozish bilan birga ular tomonidan o'z daromad va xarajatlarini boshqarish uchun foydalaniladigan ish haqi bank kartasi emissiya qilgan bank nomini ham yozish so'ralgan. Ushbu ikkita savol miqdoriy ahamiyatga ega bo'lib, ular o'rtasidagi bog'liqlikni Pearson chi-square testi orqali tekshirishga imkon beradi. Ushbu ikki savolga beriladigan javoblar tanlov asosida emas, balki javob ixtiyoriy yozilishi sababli ushbu ma'lumotlar miqdoriy hisoblanadi. Ular takrorlanish xususiyatiga ega. Biz mazkur tahlilni amalga oshirishda Stata 17 dasturiy ta'minotidan foydalangan holda amalga oshirdik. 3-jadvalda keltirilgan kesishma jadval uchun Pirson ka-skveyr (Pearson chi-2, df=506) testi 3800ga teng bo'lib, p-value (Pr = 0.000) 0,1 foiz bilan ahamiyatga ega hisoblanadi. Bu esa, tuzilgan jadval natijalarining statistik ahamiyatli ekanligini ko'rsatadi (3-jadvalga qarang).

3-jadval. "Bitta bank nomini yozing" va "Daromadingizni (yoki ish haqi) boshqarishda foydalanadigan plastik karta tegishli bank nomini yozing" kabi savollarning javoblari kesishma jadvali

№	Bank nomi	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	23	Jami
1	Turonbank	2	2	0	0	0	0	4	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
2	Mikrokreditbank	0	0	8	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	16
3	Oriyentbank	0	0	0	12	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0	0	0	0	0	18
4	Hamkorbank	2	0	0	0	20	0	6	2	4	2	2	0	0	0	2	6	0	0	0	0	0	0	0	46
5	Kapitalbank	0	0	0	2	4	28	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	40
6	Ipak yo'li banki	2	0	0	0	2	0	34	2	8	0	2	0	2	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	56
7	Ipoteka bank	0	0	0	4	2	2	6	16	2	2	0	0	0	2	4	0	0	0	2	0	0	0	0	42
8	Xalq banki	8	0	0	4	6	4	2	0	24	0	2	2	0	0	2	6	2	0	0	0	2	0	0	64
9	Sanoat qurilish bank	0	0	0	4	0	0	2	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10
10	Milliy bank	4	0	0	2	4	0	6	6	2	4	18	2	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	52
11	TBS bank	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
12	Infin bank	0	0	0	0	0	0	4	2	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	12
13	Davrbank	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
14	Asakabank	0	0	0	0	0	2	0	0	2	0	2	0	0	0	8	2	0	0	0	0	0	0	0	16
15	Agrobank	4	0	0	2	8	0	0	0	10	0	0	0	0	0	0	40	0	0	0	0	0	0	0	64
16	Anorbank	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0	2	0	0	0	0	0	6
17	Tengebank	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
18	Qishloq qurilish bank	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
19	Biznes rivojlantirish	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	6
20	Aloqa bank	2	0	0	0	0	0	8	2	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	10	10	0	24
21	Trastbank	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
22	Markaziy bank	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	4
23	Umarbank	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
24	Amrbank	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2
	Jami	24	2	8	34	50	36	80	32	58	14	28	12	4	4	18	72	4	2	4	8	14	10	4	522

3-jadvalda keltirib o'tilgan ikkita savolga berilgan javoblar kesishmasida 22-tartib bilan keltirilgan Markaziy bank va 24 tartib raqam bilan berilgan Amrbank ustun ma'umlotlaridan chiqarib yuborilgan. Sababi, ushbu banklar tomonidan mijozlarga bank plastik kartalari orqali moliyaviy xizmatlar ko'rsatilmaganligi sababli, Stata 17 dasturi tomonidan ushbu amalga oshirilgan. 0-tartib raqam bilan berilgan ustun bank kartasiga ega

bo'lmagan ishtirokchilar tomonidan kiritilgan javoblar hisoblanadi. Unday ishtirokchilar soni jami 24 ta ekanligini inobatga olish zarur.

Uning natijalarini 4-jadvalda ko'rish mumkin. Unga ko'ra, eslab qoling bank nomlari va foydalanishdagi bank kartasi nomi o'rtasidagi munosabat yuqori ehtimollik bilan chambarchas bog'liq ekanligini qayd etish lozim. Boshqacha aytganda, insonlar bank nomlarini eslab qolishlari tasodifiy ahamiyatga ega emas.

Insonlar banklarning nomlarini yozgan paytlarida o'zlari ishlatadigan bank kartalarida keltirilgan bank nomlari kuchli ta'sirga ega bo'lmoqda. Bu esa, banklar tomonidan ish haqi loyihasi doirasida jalb etilgan mijozlarni bank xizmatlaridan foydalanuvchi doimiy mijoz sifatida ushlab qolish muhim ekanligini ko'rsatadi.

Bizningcha, bank kartalariga yuridik shaxslar xodimlari sifatida ega bo'lish banklar uchun muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlash lozim. Boshqacha aytganla, ish haqi loyihasi asosida bank kartalariga ega bo'lgan mijozlarga bankning chakana xizmatlari to'g'risida ko'proq ma'lumotlar berish, ularga qo'shimcha imtiyozlar asosida bank xizmatlarini taklif etish yuqori samara berishini qayd etish maqsadga muvofiq.

Tadqiqotlarimizni davom ettirgan holda ijtimoiy va iqtisodiy omillarni insonlarning moliyaviy qarorlarni qabul qilish va bank depozitlariga bo'lgan moyilligini baholashga e'tibor qaratamiz. Bunda dastlab insonlarning jamg'armalarga ega bo'lishi bilan depozitga moyillikni tekshirib ko'ramiz.

Stata 17 dasturiy ta'minoti asosida ko'p omilli logistik regressiya (multinomial logistic regression) metodidan foydalangan holada baholashni amalga oshiramiz.

So'rovnoma ishtirok etganlardan jinsi, yoshi, ma'lumoti, oilaviy ahvoli va bandlik (ijtimoiy holati) kabi savollar so'ralgan. Ushbu omillar orqali depozitlarga bo'lgan munosabatga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillarni tizimlashtirish mumkin bo'ladi. Mazkur omillarni dastlab insonlarning jamg'armalari (ortiqcha mablag'lari bo'lganda) nima qarorga kelishlarini tahlil etib ko'ramiz (4-jadvalga qarang).

4-jadval. "Ortiqcha mablag'lar bo'lganda nima qilar edingiz?" savoliga berilgan javoblarning ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanishi

Kuzatishlar soni – 522ta, $F(20, 502)=3.29$, $\text{Prob}>F=0.0000$

	Coef	P>t	Coef	P>t	Coef	P>t	Coef	P>t
Ijtimoiy ko'rsatkich nomi	Omonatga qo'yaman		AQSH dollari olaman		Aksiya olaman		O'zimda saqlayman	
Yosh	.038	.002	.006	-.029	-.058	-.131	.017	-.029
Jins	-.017	-.537	-.147	-.649	-1.07	-1.74	.545	-.031
Ma'lumoti	.041	-.244	-.001	-.329	.345	-.034	.0518	-.332
Oilaviy ahvoli	.367	-.083	.354	-.117	.226	-.429	.0657	-.544
Bandlik	.123	-.009	-.026	-.162	.216	.059	.306	.150
_cons	-2.40	-4.12	-.753	-2.736	-.289	-3.25	-3.32	-5.73
Uy olib ijaraga beraman		(base outcome)						

4-jadval asosida so'rovnoma ishtirokchilarida jamg'armalar mavjud bo'lganda (mazkur tuzilgan model statistik ahamiyatga ega hisoblanadi):

Birinchidan, yoshning ortib borishi omonatga qo'yish va mablag'larni o'zida saqlashda statistik ahamiyatga ega bo'lmoqda. Shuningdek, ijtimoiy holat (iqtisodiyotda band bo'lish shakli) ham omonatga nisbatan ijobiy ta'sirga ega bo'lmoqda.

Ikkinchidan, AQSH dollariga bo'lgan moyillik esa yoshning kichik bo'lishi bilan bog'liq bo'lmoqda.

Uchinchidan, insonlarning ma'lumoti (ta'lim olganlik darajasi) oshib borishi bilan aksiya olishga bo'lgan qiziqish ortishini ko'rish mumkin.

To'rtinchidan, ayol jinsidagi ishtirokchilar pul o'zimda saqlashga moyil bo'lmoqda.

Bizningcha, banklar tomonidan depozit siyosatini ishlab chiqishda katta yoshdagi erkaklarga yo'naltirilgan reklamalarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq bo'lar ekan. Kichik yoshdagilar uchun xorijiy valyutadagi depozitlarni taklif etishga qaratilgan reklamalarni ishlab chiqish lozim ekanligi asoslanmoqda. Shu boisdan, tijorat banklari tomonidan ishlab chiqiladigan depozit siyosatida ijtimoiy omillarni inobatga olish muhim bo'lar ekan.

Bankka omonat-pul qo'yishda bankni qanday sabab bilan tanlaysiz? deb berilgan savolga ijtimoiy omillarni ta'sir etish darajasini baholash uchun tahlillarni davom ettiramiz. 5-jadvalda keltirilgan ma'lumotlarda omonatni tanlashda potensial mijozlar qanday omillarga e'tibor qaratishlarini aniqlashga harakat qilamiz.

Omonat balansining minimal talablar asosida taklif etilishi mijozlar uchun mablag'larni boshqarishda qulayliklar yaratishi ma'lum hisoblanadi. Bunda oilaviy ahvoli asosiy ta'sir etuvchi omil bo'lmoqda. Bunda turmush o'rtog'i bo'lganlar omonatning minimal talabi bilan taklif etilishiga moyillik bildirishmoqda.

Omonat muddatining qisqa bo'lishi mijozlarni jalb etuvchi asosiy omillardan biri emasligini ko'rish mumkin. Bunda barcha omillarga doir bo'lgan p-value qiymati statistik ahamiyatga ega bo'layotganligi yo'q.

E'tiborga molik jihati shuki, bankning mashhurligi omonatga mablag' qo'yuvchilar uchun ko'proq ahamiyatga ega bo'lmoda. Jumladan, turmush o'rtog'i bo'lmasligi holatida mijozlar bankning mashhurligi asosida omonatga mablag' qo'yishsa, ma'lumot olganlik darajasi ortib borishi va ayollar ham bankning mashhurligini inobatga olishmoqda. Shuningdek, insonlarning ma'lumoti oshib borishi bilan ular qarindosh yoki do'stlarining tavsiyalari asosida ham depozitga mablag'l qo'yish uchun banklarni tanlashda e'tiborga olishmoqda, ekan (5-jadvalga qarang).

5-jadval. Bankka omonat-pul qo'yishda bankni qanday sabab bilan tanlaysiz? savoliga berilgan javoblarning ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanishi

Kuzatishlar soni – 522 ta, $F(30, 492)=4,67$, $\text{Prob}>F=0.0000$

	Coef	P>t	Coef	P>t	Coef	P>t
Ijtimoiy ko'rsatkich nomi	Omonat balans minimal talabi mavjudligi		Muddati qisqa bo'lishi		Bank mashhurligi	
Yosh	-.0464172	0.431	.0459073	0.070	-.068152	0.115
Jins	-1.064273	0.067	-1.057233	0.090	-.9475837	0.041
Ma'lumoti	-.3476585	0.413	.3035736	0.358	.6286158	0.005
Oilaviy ahvoli	1.253106	0.001	-.1744269	0.679	-2.020151	0.000
Bandlik	-.0957722	0.500	-.1907779	0.228	.1309569	0.305
_cons	-1.147915	0.538	-2.714347	0.221	1.375687	0.395
	Onlayn omonat mavjudligi bank ofisi uyimga yaqinligi		Qarindosh yoki do'stlarim tavsiyasiga ko'ra		Mablag'larim xavfsizligi uchun	
Yosh	.01184	0.660	-.009368	0.814	-.0296263	0.068
Jins	-.4883151	0.253	.7498958	0.122	-.0936899	0.639
Ma'lumoti	.3125292	0.457	-.7761527	0.049	-.1861179	0.157
Oilaviy ahvoli	-.3991471	0.199	-.7171895	0.055	-.0747365	0.685
Bandlik	.131433	0.361	.0829429	0.325	-.073719	0.156
_cons	-2.864822	0.167	-.5187808	0.723	1.775886	0.024
Foizi baland bo'lishi			(base outcome)			

Qayd etish lozim, "Onlayn omonat mavjudligi yoki bank ofisi uyimga yaqinligi", "Qarindosh yoki do'stlarim tavsiyasiga ko'ra" va "Mablag'larim xavfsizligi uchun" kabi holatlar depozit siyosatida tanlovga sabab bo'lmayotganligini kuzatish mumkin. Faqatgina qarindoshlar omili ma'lumoti yuqori bo'lgani sari ta'sirga egaligini inobatga olmaganda, potensial mijozlar keltirilgan javob holatlariga e'tibor qaratishmayapti.

Fikrimizcha, depozit siyosatini shakllantirishda quyidagilarga e'tibor bergan holda amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

Birinchidan, omonat balansiga nisbatan minimal talablar bilan uzoq muddatga mo'ljallangan omonatlarni taklif etish.

Ikkinchidan, banklarning mashhur bo'lishiga erishish va unda turmush o'rtog'i bo'lmaganlar, ayniqsa ayollar uchun e'tiborni tortadigan omillardan foydalanib reklamalarni amalga oshirish.

Uchinchidan, omonatga do'sti yoki boshqa kimsalarni jalb etganlarga nisbatan qo'shimcha moliyaviy bonuslarni keltirgan holda mijozlarni jalb etishga e'tibor qaratish yuqori ma'lumotli shaxslarni ham depozitga mablag'lar qo'yishga jalb etishga imkon tug'iladi.

Muddati va summasi qat'iy bo'lgan yuqori foiz stavkali omonatga qiziqasizmi? degan savolga yosh, jins, ma'lumoti, oilaviy ahvoli va bandlik kabi ijtimoiy omillarning ta'siri baholanganda ushbu model statistik ahamiyatga ega bo'lmadi. Sababi esa, $F(5, 517) = 1.34$ va $\text{Prob} > F = 0.2451$ (p-value) ko'rsatkichlarining vujudga kelganligi ushbu baholashni amalga oshirish zaruratini to'xtatdi. Bu esa, ijtimoiy omillar qat'iy foiz va muddatga ega bo'lgan depozitlar mijozlarni qiziqitmasligini o'zida aks ettirib berdi.

Bizningcha, muddati va summasi qat'iy bo'lgan yuqori foiz stavkali omonat siyosatining amalga oshirilishida ma'lum ma'nodagi tebranishga ega bo'lgan depozit siyosati shartlarini ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq bo'ladi, deb o'ylaymiz. Bu esa, depozitga mablag'lar jaalb etishning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Onlayn omonatga munosabatingiz degan savolga nisbiy baholash nuqtayi nazaridan javoblar berilgan. Mazkur javoblardan birini tanlash orqali depozitga nisbatan potensial mijozlarning fikrlarini aniqlash mumkin bo'ladi (7-jadvalga qarang).

7-jadval. "Onlayn omonatga munosabatingiz" savoliga berilgan javoblarning ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanishi
Kuzatishlar soni – 522 ta, $F(5, 517)=5.54$, $\text{Prob}>F=0.0001$

Ijtimoiy ko'rsatkich nomi	Coef	Std. Err.	t	P>t	[95% Conf. Interval]
Yosh	-.0409874	.0143224	-2.86	0.004	-.0691242 -.0128506
Jins	-.1111961	.1570326	-0.71	0.479	-.4196909 .1972987
Ma'lumoti	-.0330444	.1128535	-0.29	0.770	-.2547483 .1886594
Oilaviy ahvoli	-.0907876	.1305574	-0.70	0.487	-.3472713 .1656961
Bandlik	.1061075	.0407513	2.60	0.009	.0260505 .1861645
/cut1	-2.028073	.5822096			-3.17184 - .8843061
/cut2	-.8321675	.575451			-1.962657 .298322
/cut3	.3042823	.5726582			-.8207205 1.429285

Onlayn omonat turlari yosh kichik bo'lganlar uchun sezilarli ahamiyatga ega bo'layotganligini qayd etish lozim. Shuningdek, ijtimoiy holatning ham javoblar ketma-ketligi tartibida qaraganda talaba maqomidagilar uchun ko'proq qiziqarli bo'layotganligini ta'kidlash lozim. Umuman olganda, raqamli texnologiyalar asosida masofadan turib onlayn omonatlarning jozibadorligi yuqori bo'lmayotganligini kuzatish mumkin. Bu esa, qo'shimcha tadqiqotlar asosida onlayn omonat bilan bog'liq yendensiyalarni ham miqdoriy, ham sifat ko'rsatkichlarini tahlil etishni taqozo etadi, deb o'ylaymiz.

Bizningcha, banklarning depozit siyosatini ishlab chiqishda ijtimoiy omillarni inobatga olgan holda ishlab chiqilishi muhim bo'lmoqda. Bu esa, banklarning depozit siyosati mijozga yo'naltirilgan bo'lishiga xizmat qiladi, deb ishonamiz.

Tadqiqotlarimizni davom ettirgan holda banklarning depozit siyosatiga iqtisodiy omillarning ta'sirini aniqlashga e'tibor qaratamiz. Bunda so'rovnomaga ma'lumotlarini tahlil etish bilan amalga oshirishda davom etamiz. Biz iqtisodiy omillar sifatida ishtirokchilarning oylik daromadlari, oilalarining daromadlari, bank hisob raqamining mavjudligi va moliyaviy operatsiyalaridan keshbek olishni istashlari yoki yo'qligi nuqtayi nazaridan tahlil etishga harakat qilamiz (8-jadvalga qarang).

8-jadval. "Ortiqcha mablag'lar bo'lganda nima qilar edingiz?" savoliga berilgan javoblarning iqtisodiy omillar ta'sirida shakllanishi

Kuzatishlar soni – 522 ta, $F(16, 506)=2.48$, $\text{Prob}>F=0.0012$

	Coef	P>t	Coef	P>t	Coef	P>t	Coef	P>t
Ijtimoiy ko'rsatkich nomi	Omonatga qo'yaman		AQSH dollari olaman		Aksiya olaman		O'zimda saqlayman	
Oila daromadi	-.418214	0.004	-.07725	0.606	-.0831	0.602	-.439015	0.005
Shaxsiy daromad	.063579	0.654	-.24574	0.111	-.3744	0.034	-.083438	0.662
Bank hisobraqami	.240592	0.296	-.06159	0.811	.6877	0.005	.186515	0.422
Xarajatlardan keshbek	-.096075	0.687	-.03467	0.874	-.4723	0.101	.305102	0.141
_cons	.635065	0.270	.550494	0.366	-.0836	0.897	.315710	0.633
Uy olib ijaraga beraman			(base outcome)					

So'rovnoma da ishtirok etgan shaxslar tomonidan ortiqcha mablag'larga egalik qilish imkoni bo'lganda ular qanday moliyaviy qarorlar qabul qilishi aniqlash uchun berilgan savolga javoblar tendensiyasi 9-jadvalda tahlil etilgan. Unga ko'ra, tuzilgan modelda $p\text{-value}=0.0012$ ga va $F\text{-statistic}$ teng bo'lganligi modelning statistik ahamiyatga ega ekanligini ifodalab beradi. Mazkur tahlillar natijasida quyidagi ilmiy xulosalarni shakllantirishga muvaffaq bo'ldik:

Birinchidan, oila umumiy daromadining ortib borishi omonatdan ko'ra, uni o'zlarida saqlashlariga moyilik ortib borishini ko'rish mumkin.

Ikkinchidan, shaxsiy daromadning ortib borishi aksiya sotib olishga bo'lgan intilishni kamaytirib borishini ko'rish mumkin.

Uchinchidan, bank hisob raqamiga ega bo'lishning omonat tarzida shakllanishi aksiya sotib olishga bo'lgan qiziqishni ortishiga olib kelmoqda ekan.

To'rtinchidan, xarajatlardan keshbek olishni istamagan shaxslar depozit yoki aksiya sotib olishga nisbatan ham e'tiborsiz ekanliklarini kuzatish mumkin.

Umuman olganda, insonlarning daromadlari ortib borishi omonatga nisbatan to'g'ridan to'g'ri ta'sir ko'rsatmayapti. Aksincha, ularning daromadlari kam bo'lgan holatlarda depozitga nisbatan moyillik kuchayayotganligini ko'rish mumkin. Natijada, oilalar ortiqcha mablag'larini banklarda emas balki o'z uylarida saqlayayotganliklarini ko'rsatib bermoqda. Makroiqtisodiy "likvidlik tuzog'i" mavjud ekanligidan ayrim belgilarni o'zida ifodalab beradi. Bu esa, mamlakatda yashirin iqtisodiyot omilining ta'sir etishi mumkinligini istisno etmasligini tahlil etish zaruratini keltirib chiqaradi. Shuningdek, insonlarning shaxsiy daromadlarini oshishi ham aksiya sotib olishga bo'lgan moyillikni kuchaytirish emas, aksincha bo'layotganligini kuzatish mumkin (9-jadvalga qarang).

Fikrimizcha, potensial mijozlarda depozitga nisbatan moyillikning shakllanishi ularning daromadlari emas, balki ularning norasmiy daromadlari ortishi bilan qiziqish yuzaga kelishi mumkinligini ifodalanmoqda. Bu esa, makroiqtisodiy likvidlik tuzog'i kuchayib, yashirin iqtisodiyotni rivojlanishi ehtimoligini vujudga keltiradi. Shu boisdan, iqtisodiyotda norasmiy daromadlar va likvidlik tuzog'ini bartaraf etishga qaratilgan moliyaviy siyosatni amalga oshirilishi bank tizimiga bo'lgan ishonchni oshishiga xizmat qiladi, deb o'ylaymiz.

9-jadval. Bankka omonat-pul qo'yishda bankni qanday sabab bilan tanlaysiz? savoliga berilgan javoblarning iqtisodiy omillar ta'sirida shakllanishi

Kuzatishlar soni – 522 ta, $F(24, 498)=3,36$, $\text{Prob}>F=0.0000$

	Coef	P>t	Coef	P>t	Coef	P>t
Ijtimoiy ko'rsatkich nomi	Omonat balansi minimal talabi mavjudligi		Muddati qisqa bo'lishi		Bank mashhurligi	
Oila daromadi	-.7209992	0.007	-.2011901	0.305	-.103711	0.656
Shaxsiy daromad	.4522236	0.154	.6925962	0.004	-.1680466	0.598
Bank hisob raqami	.3780317	0.450	.4754813	0.364	.0170213	0.959
Xarajatlardan keshbek	.5459746	0.257	.4521155	0.341	.1316244	0.704
_cons	-2.782832	0.049	-5.108438	0.001	-1.603816	0.136
	Onlayn omonat mavjudligi bank ofisi uyimga yaqinligi		Qarindosh yoki do'stlarim tavsiyasiga ko'ra		Mablag'larim xavfsizligi uchun	
Oila daromadi	-.190234	0.376	-.6495074	0.016	-.1727887	0.121
Shaxsiy daromad	.0603364	0.818	.950896	0.002	.070649	0.543
Bank hisobraqami	-.7129147	0.139	.9160368	0.003	-.0432848	0.813
Xarajatlardan keshbek	.9242675	0.002	1.639576	0.000	.7590686	0.000
_cons	-2.202874	0.023	-6.419968	0.000	-.5530981	0.227
Foizi baland bo'lishi		(base outcome)				

9-jadvalda keltirilgan ma'lumotlarda omonat qo'yish uchun insonlar qanday sabab bilan bankni tanlashiga ularning moliyaviy holatlari ta'sir etishini aniqlashga harakat qildik. Mazkur model keltirilgan test ko'rsatkichlari koeffitsienti asosida statistik ahamiyatga ega bo'lmoqda. Undan quyidagi ilmiy xulosalarni shakllantirishga muvaffaq bo'ldik:

Birinchidan, oila daromadining ortib borishi omonat balansining minimal talabi mavjudligi bilan bog'liq bo'lsada, ular o'rtasidagi munosabat teskari proporsional ekanligini ta'kidlash lozim.

Ikkinchidan, shaxsiy daromadi oshib borgan insonlarda qisqa muddatli depozitlarga bo'lgan moyillik yuqori ekanligini ta'kidlash lozim. Ularning oila a'zolaridan holi bo'lgani holda qaror qilganda qisqa muddatda daromadlarini ko'paytirishga intilishlari mavjud ekan.

Uchinchidan, bankning mashhurligi daromadlar asosida tanlashga hech qanday ta'sir ko'rsatmas ekan. Bu esa, insonlar daromadlari ko'p yoki kam bo'lishi daromadlarini boshqarishda bankning mashhurligi ta'sir etmas ekan.

To'rtinchidan, xarajatlardan keshbek olishni bilmasligini ma'uml qilgan insonlar onlayn omonatni mavjud bo'lishi yoki bank ofisi uylariga yaqin bo'lishiga e'tibor qaratishar ekan. Shuningdek, ular bank tanlashda mablag'larining xavfsizligi uchun ham e'tiborli bo'lishar ekan. Bu esa, xarajatlardan keshbek olishni bilmagan insonlar daromadlarini boshqarishda omonatlarga nisbatan ratsional yondashuvga ega bo'lmisligi mumkin ekan.

Beshinchidan, e'tiborli jihati insonlarning daromadlarini boshqarishlarida omonat bo'yicha bank tanlashda qarindosh yoki do'stlar tavsiyasiga quloq tutishlari chambarchas bog'liq ekan. Bunda, oila daromadi oshib borgan sari qarindosh yoki do'stlarni eshitishsada, teskari bog'liq mavjudligini ko'rish mumkin. Bu esa, oilalarning moliyaviy mustaqil tarzda qarorlar qabul qilishga bo'lgan moyilligini ifodalab beradi. Qolgan barcha holatlarda qarindosh yoki do'stlar maslahatiga rioya qilish to'g'ri proporsional rivojlanar ekan. Tanishlar orqali maslahatlar olish mamlakatimiz qadriyatlar xos ekanligi ushbu tahlilda ham o'z isbotini topmoqda.

Fikrimizcha, insonlarning daromadlari banklarni tanlashda ma'lum darajada ta'sir darajasiga ega bo'lar ekan. Bunda individual asosida qisqa muddatli depozitlarga moyillik kuchli bo'lsa, xarajatlarni onlayn boshqarishni bilmaslik omonatlarga nisbatan ham ratsional fikrlamaslikni keltirib chiqarish ma'lum bo'ldi. Shuningdek, do'st yoki qarindoshlarning tavsiyalariga aksariyat hollarda rioya etilishi e'tiborga molik jaran ekanligini qayd etish lozim (10-jadvalga qarang).

10-jadval. "Onlayn omonatga munosabatingiz" savoliga berilgan javoblarning iqtisodiy omillar ta'sirida shakllanishi
Kuzatishlar soni – 522 ta, $F(5, 517)=5,54$, $\text{Prob}>F=0.0001$

Ijtimoiy ko'rsatkich nomi	Coef	Std. Err.	t	P>t	[95% Conf.	Interval]
Oila daromadi	.0226022	.0897464	0.25	0.801	-.1537072	.1989115
Shaxsiy daromad	-.1606119	.103457	-1.55	0.121	-.363856	.0426322
Bank hisobraqami	.2450578	.1696258	1.44	0.149	-.0881768	.5782924
Xarajatlardan keshbek	.4725628	.1201791	3.93	0.000	.2364676	.7086581
/cut1	.3909577	.3854768			-1.148237	.3663221
/cut2	.781156	.3845338			.0257286	1.536583
/cut3	1.902687	.393809			1.129038	2.676335

Onlayn omonatga nisbatan munosabatning shakllanishi daromadlar bilan bog'liqligini aniqlashda ordered logistic regression usulidan foydalangan holda tahlilni amalga oshirdik. Mazkur metodning tanlanishiga sabab javoblar nisbiylik (yuqoridan quyiga) xususiyatini aks ettirishi natijasida qo'lladik. 10-jadvalda keltirilgan model F-test va p-value qiymatlari asosida modelimiz statistik ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Xarajatlardan keshbek olishni bilmaydigan insonlar onlayn omonatlarni ijobiy baholasada, ular o'rtasida bog'lik koeffitsiyenti katta emasligini ko'rish mumkin. Umuman olganda, daromadlarning qanday bo'lishidan qat'iy nazar onlayn omonatlarga nisbatan nobarqaror munosabatni kuzatamiz. Boshqacha aytganda, ular o'rtasida statistik ahamiyatga ega bo'lgan bog'liqlik vvujudga kelayotganligi yo'q.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, banklarning depozit siyosatiga nisbatan ijtimoiy va iqtisodiy omillarni ta'sir etish ehtimoligini aniqlashga e'tibor qaratdik. Insonlarning moliyaviy qarorlar qabul qilishlarida ularning daromadla-

ridan ko'ra, ijtimoiy holatlari ko'proq ta'sir etayotganligini ta'kidlash lozim. Jumladan, ayollar xorijiy valyuta sotib olishga nisbatan moyilligi yuqori bo'lsa. Yoshi kichik avlodning onlayn bank xizmatlariga nisbatan qiziqishlari yuqori bo'lmoqda.

Individual yoki erkaklarning o'zlari mustaqil bo'lganda daromadlarini omonatlar orqali boshqarishga nisbatan e'tibor kuchayar ekan. Shuningdek, qarindosh yoki do'stlarning tavsiyalari har qanday holda ham hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi banklar tomonidan depozit siyosatini ishlab chiqishda inobatga olish zaruratini ifodadab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Han, Rui and Melecky, Martin, Financial Inclusion for Financial Stability: Access to Bank Deposits and the Growth of Deposits in the Global Financial Crisis (August 1, 2013). World Bank Policy Research Working Paper No. 6577, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2312982>
2. Nemilentseva, M., Dehkordi, B. B., & Soutar, K. N. (2023). Estonian FinTech Evolution: The Past, Present, and Future. In *FinTech Research and Applications: Challenges and Opportunities* (pp. 385-417).
3. Botsvadze, I. (2020). Banking concentration impact on market structure of post-soviet and eu member country–Estonia. *Globalization and Business*, 5(9), 77-85.
4. Bakashbayev, A., Nurgaliyeva, A., Gumar, N., Khamidullina, Z., & Saduakassova, M. (2020). Examining the trends in bank deposits through internal and external factors based on the supply chain strategies: A primary and secondary data survey. *International Journal of Supply Chain Management*, 9(2), 526-536.
5. Delice, G., & Karadaş, H. A. (2022). Structure and stability of the Kazakhstan banking system. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(42), 387-414.
6. Salina, A. P., Zhang, X., & Hassan, O. A. (2021). An assessment of the financial soundness of the Kazakh banks. *Asian journal of accounting research*, 6(1), 23-37.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

